УДК 316.25:159.923.2

DOI: 10.26565/2077-5105-2020-23-03

ТРАДИЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ СОЦІОЛОГІЇ: ФОКУСИ ТА КОНТЕКСТИ

Ігор Щербак
аспірант кафедри соціології,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна,
e-mail: ihor.shcherbak@gmail.com, ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-0843-4212

Статтю присвячено історико-соціологічному аналізу досліджень соціальних ідентичностей, результати яких представлено в наукових публікаціях у топових українських виданнях. Окреслено напрямок розвитку таких досліджень у тематичному, теоретичному та методологічному аспектах, їхній соціокультурний контекст. Визначено можливі нові напрямки досліджень з обраної автором проблеми. Наведено результати проведеного автором контент-аналізу статей, розміщених в інтернет-архівах фахових видань України з соціології за останнє десятиліття, предметом яких є ідентичність та ідентифікація. В межах аналізу тематичного різноманіття статей з'ясовано, що переважна більшість із них присвячена конкретним ідентичностям, перш за все етнічно-національним та локальним, тобто ідентичність розглядається як специфічна ознака групи; лише четверта частина публікацій має загальнотеоретичний характер, тобто присвячена аналізу феномену ідентичності як такому. Виявлено, що серед домінуючих дослідницьких фокусів протягом довгого часу переважали концептуалізація і аналіз формування окремо обраної соціальної ідентичності, проте в останні роки автори публікацій приділяють все більше уваги функціональному навантаженню соціальних ідентичностей, зокрема їхньому впливу на розвиток українського суспільства, насамперед на процеси його інтеграції/дезінтеграції, на конфлікти та солідарність. Сформульовано висновок про певне зниження уваги до тематики соціальних ідентичностей, та одночасне теоретичне, методологічне, тематичне та предметне ускладнення їхніх досліджень. Підкреслено, що подальші комплексні дослідження ідентичностей (їхніх зв'язків, контекстів та соціальних наслідків) мають наукову перспективу, оскільки за їхньої допомоги можна дійти більш глибокого розуміння тих процесів, що відбуваються в сучасному українському суспільстві.

Ключові слова: ідентичність, теоретичні підходи, методологічні підходи, ретроспективний аналіз, історія соціології, контент-аналіз

ТРАДИЦИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ИДЕНТИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ СОЦИОЛОГИИ: ФОКУСЫ И КОНТЕКСТЫ

Игорь Щербак
аспирант кафедры социологии,
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина,
e-mail: ihor.shcherbak@gmail.com, ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-0843-4212

Статья посвящена историко-социологическому анализу исследований социальных идентичностей, результаты которых представлены в научных публикациях в топовых украинских изданиях. Определены направление развития таких исследований в тематическом, теоретическом и методологическом аспектах, их социокультурный контекст. Определены возможные новые направления исследований по выбранной автором проблеме. Приведены результаты проведенного автором контент-анализа статей, размещенных в интернет-архивах профессиональных изданий Украины по социологии за последнее десятилетие, предметом которых является идентичность и идентификация. В рамках

© Щербак І., 2020

анализа тематического разнообразия статей выяснено, что подавляющее большинство из них посвящена конкретным идентичностям, прежде всего этнически национальным и локальным, то есть идентичность рассматривается как специфический признак группы; только четвертая часть публикаций имеет общетеоретический характер, то есть посвящена анализу феномена идентичности как такового. Выявлено, что среди доминирующих исследовательских фокусов в течение долгого времени преобладали концептуализация и анализ формирования отдельно выбранной социальной идентичности, однако в последние годы авторы публикаций уделяют все больше внимания функциональной нагрузке социальных идентичностей, в частности их влиянию на развитие украинского общества, прежде всего на процессы его интеграции/дезинтеграции, на конфликты и солидарность. Сформулирован вывод о некотором снижении внимания к тематике социальных идентичностей, и одновременно теоретическом, методологическом, тематическом и предметном осложнении их исследований. Подчеркнуто, что дальнейшие комплексные исследования идентичностей (их связей, контекстов и социальных последствий) имеют научную перспективу, поскольку с их помощью можно достичь более глубокого понимания тех процессов, которые происходят в современном украинском обществе.

Ключевые слова: идентичность, теоретические подходы, методологические подходы, ретроспективный анализ, история социологии, контент-анализ

IDENTITIES RESEARCH TRADITIONS IN CONTEMPORARY UKRAINIAN SOCIOLOGY: FOCUSES AND CONTEXTS

Ihor Shcherbak

PhD student, Department of Sociology, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, e-mail: ihor.shcherbak@gmail.com, ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-0843-4212

The article is focused on the historical sociology analysis of social identities studies, the results of which are presented in scientific publications in top Ukrainian periodicals. The direction of development of such researches in thematic, theoretical, and methodological aspects of their socio-cultural context is outlined. Possible new directions of research on the problem chosen by the author are determined. The author conducted a content analysis of the professional publications where the subject is identity and identification placed in the online archives of professional publications of Ukraine in sociology for the last decade. An analysis of the thematic diversity of the articles revealed that the vast majority of them are devoted to specific identities, primarily ethnic-national and local, identity is considered as a specific feature of the group; only a quarter of the publications have a general theoretical character and focused in the analysis of identity as such. It was found that the dominant research focuses have long been dominated by conceptualization and analysis of the formation of a selected social identity, but in recent years the authors pay more attention to the functional load of social identities, in particular their impact on Ukrainian society, especially its integration/disintegration, on conflicts and solidarity. The conclusion about a certain decrease in attention to the subject of social identities, and at the same time theoretical, methodological, thematic, and subject complication of their researches are formulated. It is emphasized that further comprehensive studies of identities (their connections, contexts, and social consequences) have a scientific perspective because it is possible to reach a deeper understanding of the processes taking place in modern Ukrainian society with their help.

Keywords: identity, theoretical approaches, methodological approaches, retrospective analysis, history of sociology, content analysis

Стрімкий розвиток подій в Україні створює безліч дослідницьких полів для соціологів. Одним із таких полів є дослідження ідентичностей, що мають різні об'єкти, предмети, теоретичні та методологічні рамки. Публікації, присвячені таким дослідженням, можна знайти у вітчизняній науковій літературі, зокрема періодиці останніх років. Так, наприклад, чимало публікацій, у яких висвітлюються ті чи інші проблемі аналізу процесів ідентифікації та феномену ідентичності в сучасному суспільстві, представлено в українських фахових виданнях з соціології (докладніше про ці видання нижче). Аналіз опублікованих там дозволив нам окреслити історичну контекстуальність та спрямованість досліджень соціальних ідентичностей, виявити пробле-

матику, якій приділялась менша чи більша увага, визначити рівень розробленості окремих напрямків теоретичних та емпіричних студій з обраної нами теми. В межах цієї публікації ми акцентуємо увагу на такому жанрі наукової публікації, як стаття.

Метою нашої розвідки є виявлення соціокультурних контекстів та дослідницьких фокусів дослідження ідентичності в українській соціології останнього десятиріччя. Досягненням цієї мети дозволить нам не тільки проаналізувати соціологічний дискурс ідентичності/ідентифікації у його ретроспективі, а й побачити перспективу подальших досліджень процесів і феноменів, що нас цікавлять. Аналізуючи наявні публікації з обраної нами проблематики, ми перш за все намагаємося визначити тематичне, теоретичне та методологічне різноманіття, виявити історичні та соціокультурні контексти, що формували певний дослідницький фокус.

Зазначимо, що подібне дослідження має не лише історико-соціологічну спрямованість, але й дозволяє «вбудувати» подальші академічні розробки в загальну картину наукових студій з проблем ідентичності. Ми можемо побачити, що ще не досліджено, що може бути досліджено під іншим кутом зору тощо. Саме тому ми звернулися до архівів вітчизняних соціологічних видань і спробували окреслити, в якому ж стані знаходяться дослідження соціальних ідентичностей в українській соціології.

Методологія дослідження

Для досягнення мети ми обрали метод контент-аналізу наукових статей в українських періодичних виданнях з соціології. Вибір такої одиниці аналізу зумовлений тим, що, на відміну від таких наукових продуктів, як монографії, звіти за результатами масштабних емпіричних досліджень тощо, стаття може бути підготовлена не лише спеціалістами з дослідження ідентичностей, але й науковцями, дослідницька увага яких не зосереджена виключно чи переважно на проблематиці ідентичності. Інтерес до цієї проблематики може виникнути спонтанно та матеріалізуватися в публікації, що не стосується дослідницького фокусу того чи іншого вченого.

Варто зазначити, що жанр статті є реактивним і контекстуальним, оскільки стаття не потребує такого довгого періоду підготовки, як, скажімо, монографія. Але вона може, так би мовити, концентровано передати погляд дослідника на обрану тему.

Серед обраних нами видань були як ті, що свого часу входили до переліку фахових видань України з соціології, так і ті, що сьогодні підтвердили свою фаховість, отримавши статус видання категорії «Б» (повний перелік цих видань представлений у бібліографії до даної статті). Наш вибір зумовлений популярністю та авторитетом видань як серед молодих науковців, так і серед метрів вітчизняної соціологічної науки, а також закордонних дослідників. Додатковим критерієм відбору була доступність видань у мережі Інтернет, обсяги їхніх архівів зумовили темпоральну обмеженість. Як вже зазначалось, ми аналізували статті, опубліковані в останнє десятиліття.

Критерієм відбору статті була наявність у її назві понять «ідентичність» або «ідентифікація». За результатами обробки архівів обраних нами видань було створено список із 84 статей, опублікованих в 11 виданнях.

У кожній відібраній статті типологізовано вид ідентичності(-ей), що розглядається(-ються), тип дослідження (теоретичне, емпіричне чи комплексне), тип та контекст дослідження (ретроспектива, опис формування та змісту ідентичності, розгляд концепцій, відношення до конкретної соціальної чи просторової групи тощо).

Пріоритети українських соціологів у дослідженні соціальних ідентичностей

Як виявило наше дослідження, серед тематичного розмаїття найпопулярнішими є, як ми їх назвали, ***теми загального порядку***, не присвячені конкретній ідентичності (22 статті з 84). До цієї групи ми віднесли статті про теоретико-методологічні засади вивчення ідентичностей в соціології, історичну контекстуальність формування та зміни ідентичностей, вплив ідентичностей на соціальні зміни в українському суспільстві в цілому та в контексті військового конфлікту, зокрема. Така тематика зустрічається впродовж усієї досліджуваної хронології, що свідчить про усталений інтерес до базисної тематики аналізу ідентичності та постійні пошуки соціологією його засад. Більшість статей цього тематичного блоку прагнуть розширити теоретичний дискурс ідентичності, співвіднести це поняття із

конкретними соціологічними концепціями. Інший популярний вектор досліджень – співвіднести ідентифікаційні процеси з історичним контекстом або сучасною ситуацією (з різною причинно-наслідковою конфігурацією). З 2015 року можна зустріти статті, присвячені ролі ідентичності в контексті конфлікту, що відбувається в Україні, зокрема ролі ідентичності в його перебігу. Варто зазначити, що статті цієї групи можна поділити на надмірно загальні (наприклад: *«Основні теоретичні концепції аналізу самоідентифікації»[1]*) та дуже специфічні (*«Ідентичності (без?) знаннєвих підстав: ведучи розмову з Роджерсом Брубейкером»[2]* чи *«Колективна ідентичність, солідарність і довіра як конструкти масової мобілізації у Східноєвропейському пограниччі»[3]*), що певною мірою відображає стан соціологічних досліджень ідентичності.

Другим за популярністю блоком (15 статей із 84) є статті, присвячені ***регіональній та/або міській ідетичностям.*** В Україні з її регіональним розмаїттям, вибір таких тем дослідження є слушним. Статті цього блоку мають два фокуси розгляду: конкретні кейси локальної ідентичності (їхня форма та фактори формування) та теоретичні основи їхнього вивчення. Варто зазначити, що в часовому контексті популярність вибору локальної ідентичності як об'єкту дослідження починає спадати (7 статей опубліковано в 2012-2013 роках, 8 – з 2014 по 2019 рік). Можемо це пояснити зміною дискурсу регіоналізму в суспільстві в цілому та в соціології, зокрема: ми не говоримо про кардинально різні, «самобутні» регіональні ідентичності, що займають перші місця в ідентифікаційному ядрі особистості; ми говоримо про певні загальні фактори, що можуть впливати на регіональні ідентифікації. У проаналізованих нами публікаціях відсутні також статті описового характеру, про конфігурації тієї чи іншої регіональної ідентичності. Автори публікацій, скоріше, з'ясовують, як така ідентичність формується завдяки певним соціальним процесам або перевіряють гіпотези про її вплив на них. Як висновок щодо такого дослідницького фокусу можемо сказати, що ситуація виглядає так, нібито соціологія відмежовується від акту соціального конструювання ідентифікаційного проєкту, а пояснює, як наявність та ступінь регіональної ідентифікації вступає у взаємодію з іншими соціальними процесами. Можна зустріти також низку статей, присвячених регіональним особливостям інших соціальних ідентичностей, що можна інтерпретувати як намагання визначити взаємозв'язок регіональної та інших ідентифікацій. Причина популярності такої тематики полягає в стрімкому зростанні інтересу до міських досліджень та урбаністики в цілому, а також у поширенні дискурсу регіональних відмінностей в Україні, який з'явився в 2010-х роках, супроводжуючи соціальні потрясіння, та все ще залишається актуальним.

Інші ідентичності зустрічаються в масиві текстів з майже однаковою частотою. Так, 8 згадок має ***політична ідентичність***, статті про яку переважно з'являлись у 2012-2015 роках. Цей період можна назвати періодом становлення (гео)політичних орієнтацій, оскільки він супроводжувався низкою доленосних подій у політичному житті України. Розповсюдженість політичного дискурсу та рефлексія щодо нього викликали інтерес дослідників до форм політичної ідентичності в Україні. При цьому «загальність» самого поняття «політична ідентичність» викликала інтерес саме до теоретичних засад вивчення відповідного феномену. Суто емпіричними є лише 2 статті із 8, інші присвячені факторам формування та концептуалізації поняття. З оптимістичної точки зору, можна зробити припущення, що соціологія намагається не використовувати такі широкі та дещо гучні поняття «просто так», а намагається критично оцінити ситуацію, виходячи з власних позицій та базуючись на власних розробках.

Дещо неочікуваним для нас стали об'єми досліджень, що стосуються національної, громадянської та етнічної ідентичностей. Концепту ***національної ідентичності*** присвячено 7 публікацій з 84, і в цьому випадку дослідницький фокус зміщено в емпіричний бік. Більшість статей описує формування національних ідентичностей відносно конкретних соціальних та/або просторових груп або роль національної ідентичності в перебігу інших процесів. Теоретичною тут ми можемо назвати лише одну статтю. Національна ідентичність, на нашу думку, є багатозначним концептом, тому надати його єдину дефініцію досить важко, бо відповідний феномен можна опи-

сати через різні ознаки. Навіть у переліку досліджуваних статей є публікації, що визначають національну ідентичність як через її етнокультурне розуміння, так і через громадянсько-політичне тлумачення. Рівною мірою ці точки зору з'являються як дослідження двох окремих ідентичностей.

Дослідженню ***громадянської ідентичності*** також присвячено 8 статей із 84 знайдених. Маючи більш-менш конкретне уявлення про основу цієї ідентичності, соціологи повністю зосереджуються на дослідженні її формування та впливу на внутрішньоособистісні характеристики. Декілька з проаналізованих нами статей присвячені методології дослідження громадянської ідентичності. На нашу думку, такий розподіл демонструє, що дослідження окремих ідентичностей мають бути базованими на конкретному соціальному контексті та зосереджуватися на чіткій проблематиці.

Дещо менше (6 статей) присвячено проблематиці ***етнічної ідентичності***. Всі ці публікації презентують результати емпіричних досліджень. Здебільшого статті присвячені етнічній ідентичності національних меншин або взаємозв'язку етнічної ідентичності з іншими видами соціальної ідентичності. Тут також діє наш попередній висновок: вести розмову про конкретну ідентичність варто при наявності конкретного матеріалу, що зумовлює дослідницькі висновки. Варто зазначити, що етнічна ідентичність згадується у публікаціях 2012 і 2013 років, а громадянська рівномірно з'являється з 2012 по 2018 рік. Соціальна ситуація в Україні з 2013 року є конфліктогенною щодо (гео)політичних питань, що провокує різні смисли громадянської ідентичності, різне розуміння того, ким є громадяни України. З огляду на це, соціологи «переключились» саме на дослідження таких питань, їхнє виникнення та їхній вплив на подальший розвиток ситуації. В умовах конфлікту публічний дискурс намагається уникнути артикуляції етнічних питань, щоб не поглиблювати розломи та не відкривати нові конфліктні лінії, тому, на наш погляд, і соціологи оминають етнічне питання або проводять специфічні його дослідження, не торкаючись дискурсу ідентичності та взаємозв'язку ідентичностей.

Європейська ідентичність «моментно» з'являється в українських соціологічних журналах (було знайдено 5 публікацій) в період з 2012 по 2016 рік. Це логічно пояснюється наростанням європейського дискурсу в Україні до Євромайдану (в рамках обіцянки підписати асоціацію з ЄС) та після нього (як реакція та намагання знайти причини масштабності протесту). Зазначимо, що більшість таких статей має суто теоретичний характер. Дослідження європейської ідентичності зосереджуються на її дискурсі та його поширенні в Україні та Європі. Однак аналіз питань, пов'язаних з європейськими прагненнями, зміщений у тематику цінностей, установок та прагматичних прагнень.

Дослідження ***культурної ідентичності*** не дуже популярні серед українських соціологів. Нами було знайдено лише 5 статей різного тематичного спрямування. Сам концепт цієї ідентичності не має чіткого визначення. Зазначені 5 статей об'єднані нами в одну групу лише номінально – через згадку терміну «культурна ідентичність» у заголовку або змісті. Статті переважно присвячені сучасному стану культурної ідентичності, її формуванню та специфіці у національних меншин. «(Соціо)культурне» більшою мірою досліджується через інші концепти (цінності, установки, погляди тощо). Культурну ідентичність дослідники розуміють як, скоріше, сукупність інших ідентичностей (етнічної, професійної, громадянської). Саме через теоретичну невизначеність та неоднозначність поняття «культурна ідентичність» ця група статей не демонструє тенденцій досліджень в українській соціології проблем ідентифікації та ідентичності.

Професійна ідентичність також не є популярною серед тем дослідження ідентичностей. Нами було знайдено лише 2 статті, і таку кількість ми можемо пояснити тим, що соціологія розглядає професійну приналежність в інших її проявах – в установках, прагненнях, у професійних орієнтаціях, специфіці становлення професійних компетентностей. Тому не варто робити висновок про низьку популярність чи недостатню розробленість теми. У цьому контексті варто підкреслити, що дослідження професіоналізму популярні в українській соціології, проте вона практично не використовує ідентичнісний підхід до його вивчення. Однак ми звернули увагу на іншу невелику групу статей, що дотично пов'язані з професійною ідентичністю. Ми маємо на увазі *мі-*

літарну ідентичність (3 статті). В нашій країні зростає прошарок ветеранів та людей війська, що мають специфічний бекграунд і не просто є представниками певної професії, а є учасниками особливої системи соціальних відносин і мають свої соціальні та психологічні проблеми. На нашу думку, в найближчому майбутньому кількість подібних публікацій буде стрімко зростати, як і їхнє тематичне розмаїття. Якщо зараз переважають статті, присвячені теоретичним та методологічним засадам дослідження мілітарної ідентичності, то в майбутньому, як ми вважаємо, вони будуть більш стосуватися результатів емпіричних студій.

Серед найменш згадуваних у публікаціях ідентичностей (дещо несподівано) опинилась ***гендерна ідентичність***. Це не демонструє об'єми гендерних досліджень в Україні, а лише є індикатором того, що такі дослідження частіше за все проводяться з використанням не класичних соціологічних підходів до аналізу ідентичності (яка буває? як формується?), а в рамках окремого наукового дискурсу, де сам термін «ідентичність» неактуальний. Навіть єдина стаття, на яку ми натрапили, опублікована у 2013 році, що свідчить про певне згасання ідентичнісного підходу в гендерних дослідженнях або про відмову від використання такого терміну.

Окрім тематичного розмаїття, ми звернули увагу на форму та фокус досліджень ідентичності, визначені певними теоретико-методологічними підходами та схемами вивчення. Ця проблематика визначила зміст наступного етапу нашого дослідження.

Теоретичні та методологічні особливості досліджень ідентичності в Україні

В рамках даного етапу ми не намагалися типологізувати публікації щодо їхньої приналежності до певної соціологічної парадигми (макро- чи мікротеорії). Ми типологізували публікації за формою та схемою дослідження, за критеріями, які згадували під час тематичного аналізу, а саме:

- загальність або конкретність (присвяченість теорії ідентичності як такої або певному її виду/видам);

- дослідницький фокус (опис форми, змісту чи поширення ідентичності, механізми її формування, її роль у соціальних процесах);

- теоретична та/або емпірична спрямованість.

Як підкреслювалось вище, переважна більшість проаналізованих нами статей присвячена конкретним видам ідентичності (62 статті за 84). Соціологія вже напрацювала достатній доробок із загальної теорії ідентичності, а також «вбудувала» її аналіз у найпопулярніші парадигмальні теорії, тому сучасні публікації (а особливо такі епізодичні, як статті) присвячені більше конкретиці, окремим видам ідентичності та їхнім характеристикам

БІльшість таких статей (57) присвячено вивченню однієї конкретної ідентичності, що демонструє специфіку досліджень ідентичності в українській соціології. Дослідники зазвичай зосереджуються на всебічному вивченні всіх параметрів однієї ідентичності: це може бути серія публікацій про те, як ідентичність формується, якою буває, як специфікується в умовах життєдіяльності певних соціальних груп. Це демонструє підхід до конкретної ідентичності як до окремого явища, специфічного дискурсивного утворення. В даному випадку можемо констатувати глубину аналізу феномену, що нами досліджується.

Лише декілька публікацій зосереджуються на аналізі зв'язків між окремими ідентичностями або описують багатоманіття ідентичностей у певних соціальних групах. Публікації такого порядку дозволяють відкрити дослідницький горизонт для висновків щодо схожості ідентифікаційних проєктів, впливу однієї ідентичності на іншу, їхню (не)узгодженість та їхні можливі наслідки.

Серед дослідницьких фокусів найпоширенішим (36 статей) є вивчення особливостей формування тієї чи іншої ідентичності. Соціологи прагнуть дізнатися, як ті чи інші процеси, події чи явища впливають на становлення чи модифікацію тієї чи іншої ідентичності. В переважній більшості досліджувані ідентичності вже мають певну теоретичну базу аналізу, залишається описати, що вплинуло на конструювання певних видів та змісту ідентичностей. Такі дослідження проводяться щодо певних соціальних груп або щодо населення країни в цілому. Зміст ідентичності є другим (12 статей) за популярністю предметом дослідження. Це потребує глибокого і якісного дослідження можливих варіантів смислів, що створюють конкретну ідентичність. Варто звернути увагу, що більшість статей

не відкидають ідею поліваріантності ідентичності. Мала частина статей (5 статей) присвячена аналітиці динаміки різних ідентичностей.

Загальнотеоретичні основи вивчення ідентичностей є третім за популярністю фокусом (10 статей). До таких публікацій ми зараховуємо ті, що базуються на застосування загальносоціологічних концепцій до вивчення ідентичностей. До умовно теоретичних ми також відносимо 9 статей, присвячених концептуалізації окремої ідентичності. В таких публікаціях автори на основі теоретичних положень та емпіричних результатів концептуалізують якусь ідентичність як окремий предмет соціологічного вивчення.

Окремо ми виділяємо «інструментальний» фокус вивчення ідентичностей. У таких публікаціях (усього знайдено 9 статей) аналізується роль ідентичностей у розвитку тих чи інших соціальних процесів чи поширенні явищ (зростання конфлікту, солідаризація, повсякденне життя). Такий фокус спостерігається відносно нещодавно (з 2015 року), і кількість таких публікацій зростає.

Більше половини статей містять результати емпіричних досліджень або ж їхні автори використовують конкретні кейси для ілюстрації своїх висновків. Для характеристики динаміки поширення конкретних ідентичностей зазвичай застосовують кількісні опитувальні методи; існують навіть спеціальні лонгітюдні дослідження ідентичностей, а також є дослідницькі проєкти, сфокусовані на цих питаннях. Кількісно вивчаються думки респондентів щодо того чи іншого змісту ідентичностей, залежність суспільної думки від ідентичностей опитаних, роль ідентифікації у визначенні інших соціальних процесів тощо. Для визначення змісту ідентичності частіше використовуються якісні методи, зокрема, такі, як дискурс-аналіз (для опису процесу зовнішньої ідентифікації) та глибинні інтерв'ю (для вивчення індивідуального досвіду становлення ідентичності). Для того, щоб описати процес формування ідентичності, дослідники також використовують гібридну методологію, оскільки тут важливі і варіанти думок, і динаміка, і взаємозв'язки. «Теоретичні» статті більшою мірою присвячені побудові мікротеорії окремої ідентичності, теоретичним та методологічним основам її вивчення (в рамках серій публікацій, що відображають етапи одного дослідження).

Висновки

Отже, здійснене нами комплексне ретроспективне дослідження вітчизняного наукового доробку з питань соціальної ідентифікації дозволило нам виявити певні тенденції, які можна екстраполювати на весь ідентифікаційний дискурс української соціології. Зафіксоване нами тематичне, теоретичне та методологічне різноманіття публікацій продемонструвало не лише зростання інтересу до аналізу ідентичності, але й багатогранність підходів до її вивчення.

Ми з'ясували, що ідентичності є досить популярним предметом дослідження для українських соціологів. Тривалий час публікацій з цієї тематики було досить багато: описові статті про певну ідентичність (перш за все національну, етнічну чи локальну), її прояви та специфіку. Якщо взяти до уваги весь масив статей за обраний нами проміжок часу, можна констатувати дві тенденції: з одного боку, з часом кількість публікацій про ідентичність спадає, з іншого – менша кількість статей компенсується за рахунок більш глибокого аналізу актуального стану ідентифікаційних процесів в українському суспільстві, нових проявів та форм цього процесу. На перший план виходить аналіз причинно-наслідкових зв'язків між так званими актуальними ідентичностями, тобто ідентичностями, формування яких зумовлено актуальним соціокультурним контекстом, та їхньої ролі в розгортанні різноманітних суспільних процесів.

Виходячи з аналізу тематичного та методологічного спрямування розглянутих публікацій, ми змогли окреслити власне бачення реальної наукової новизни в дослідженнях ідентичності: це мають бути комплексні дослідження, де є місце різним описам ідентичності, різним рівням аналізу (і процесу ідентифікації, і його результату – сформованій ідентичності); де аналізується не просто ідентичність як річ-у-собі, а ідентичність як рушійна сила соціальних процесів, зокрема соціальних змін. Саме такий підхід до аналізу ідентифікації та ідентичності ми плануємо реалізувати у наших власних подальших дослідженнях обраної проблеми та подальших публікаціях.

Література

1. Володіна К. О. Основні теоретичні концепції аналізу самоідентифікації // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2014. Вип. 8. С. 105-114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_sociology_2014_8_14

2. Голіков О. О. Ідентичності (без?) знаннєвих підстав: ведучи розмову з Роджерсом Брубейкером. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи», 2015. Випуск 1148. С. 9-14. URL: https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/4458

3. Хижняк О. В. Колективна ідентичність, солідарність і довіра як конструкти масової мобілізації у Східноєвропейському пограниччі. Український соціологічний журнал, 2014. Випуск 11-12. С. 48-58. URL: https://periodicals.karazin.ua/usocjour/article/view/4390

4. Електронний архів журналу «Актуальні проблеми соціології психології педагогіки». Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: http://apspp.soc.univ.kiev.ua/index.php/home/index

5. Електронний архів журналу «Вісник Львівського університету. Серія соціологічна». Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/sociology

6. Електронний архів журналу «Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки». Одеса: Одеський національний університет. URL: http://heraldiss.onu.edu.ua/old

7. Електронний архів журналу «Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. URL: https://periodicals.karazin.ua/ssms/

8. Електронний архів журналу «Габітус». Одеса: Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. URL: http://habitus.od.ua/

9. Електронний архів журналу «Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках». Дніпро: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. URL: https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS

10. Електронний архів журналу «Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства». Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. URL: http://sociology.univer.kharkov.ua/index.php/ua/nauka/konferentsiji/66-kharkivski-sotsiologichni-chitannya

11. Електронний архів журналу «Соціологічні студії». Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. URL: https://eenu.edu.ua/uk/publishing/sociologichni-studiyi

12. Електронний архів журналу «Соціологія: теорія, методи, маркетинг». Київ: Інститут соціології НАН України. URL: http://stmm.in.ua/

13. Електронний архів журналу «Український соціологічний журнал». Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. URL: https://periodicals.karazin.ua/usocjour/index

14. Електронний архів журналу «Український соціум». Київ. URL: https://ukr-socium.org.ua/uk/

References

1. Volodina, K. (2014) Basic analysis theoretical concepts of self-identity // Visnyk of the Lviv University. Series Sociology. Issue 8. P. 105-114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_sociology_2014_8_14

2. Golikov, A. (2015) Identities (with (out)?) Knowledge Foundation: Conversing with Rogers Brubaker. Visnyk V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods». No 1148. P. 9-14. URL: https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/4458

3. Khyzhniak, O. (2014) Collective identity, solidarity and trust as constructs of mass mobilization in the Eastern European borderzone. Ukrainian Sociological Journal. Issue 11-12. P. 48-58. URL: https://periodicals.karazin.ua/usocjour/article/view/4390

4. Electronic archive of the journal «Actual problems of sociology, psychology, pedagogy». Taras Shevchenko National University of Kyiv. URL: http://apspp.soc.univ.kiev.ua/index.php/home/index

5. Electronic archive of the journal «Visnyk of the Lviv University». Ivan Franko National University of Lviv. URL: http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/sociology

6. Electronic archive of the journal «Odesa National University Herald. Sociology and Politics» by Odesa National University. URL: http://heraldiss.onu.edu.ua/old

7. Electronic archive of the journal «Visnyk V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods»». URL: https://periodicals.karazin.ua/ssms/

8. Electronic archive of the journal «Habitus».Black Sea Research Institute of Economics and Innovation. Odessa. URL: http://habitus.od.ua/

9. Electronic archive of the journal «Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences». Oles Honchar Dnipro National University. URL: https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS

10. Electronic archive of the journal «Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society». V. N. Karazin Kharkiv National University. URL: http://sociology.univer.kharkov.ua/index.php/ua/nauka/konferentsiji/66-kharkivski-sotsiologichni-chitannya

11. Electronic archive of the journal «Sociological studios». Lesia Ukrainka East European National University. Lutsk. URL: https://eenu.edu.ua/en/publishing/sociologichni-studiyi

12. Electronic archive of the journal «Sociology: theory, methods, marketing». Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv. URL: http://stmm.in.ua/

13. Electronic archive of the journal «Ukrainian Sociological Journal». V. N. Karazin Kharkiv National University. URL: https://periodicals.karazin.ua/usocjour/index

14. Electronic archive of the journal «Ukrainian Society». Kyiv. URL: https://ukr-socium.org.ua/en/